

13 05 16

5

МОЛОДНЯК

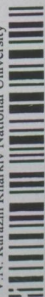
1931

травень

50 к.

МОЛОДНЯК

V.N. Karazin Kharkiv National University

01118959

2

З М І С Т

ПОЕЗІЇ

	Стор.
Я. Гримайло—Уривок з роману „Дніпробуд“	3
Дм. Надія—Непідступна чата	8
Ст. Крижанівський—Поїзди Республіки	10
М. Скуба—Дагестанська піхотинська	12
С. Роговик—Мотор	14
М. Шеремет—Червона присяга	34

ПРОЗА

В. Дяченко—Мати	16
Іван Бойко—Хліб	21
О. Карпеко—Вони йшли	35
С. Жухарович—Відпустка	42

НАРИСИ

А. Гербут—Подоріж під землею	53
--	----

СТАТТІ

П. Бсельсон—До підсумків пленуму ЦК ЛКСМУ	73
Іван Бориславський—Українське шкільництво під Польщею (листи з Львова)	85

BLOCK-NOTES „МОЛОДНЯКА“ Ів. Юрченко—Без керма і без вітрил	94
---	----

СЕРЕД КНИЖОК ТА ЖУРНАЛІВ Г. Гельфандбейн—Література на службі оборони країни; Чиї землі парують?—Ол. Гришин; Книжка робітника-ударника про країну сигуранци—Ів. Ткаченко, Л. Чернець, Ів. Юрченко; Д. Заянчківський. „Біданівські школярі“—Ст. Король Гр. Бабенко „Шляхом бурхливим“ С. К.	107—117
---	---------

Іван Момот	118
-----------------------------	-----

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ХРОНІКА: Постанова бюро комуністичної фракції ВУСПП'у від 19 IV 1931 року. Другий пленум ВУСПП—„Забой“; Перший зліт Харківських ударників, призваних до літератури; Білоруська нацдемівшина на культурному та літературному фронтах; Показати країні її героїв; У ЦБ „Молодняка“; Резолюція зборів Харківської групи „Молодняк“ з 25 квітня 1931 р.; Пам'ятник В. Блакитному; 20 років літературної діяльності Дем'яна Бедного; Максим Горький прибув до СРСР; Плян роботи Харківської групи „Молодняк“; У Києві організовано філію ФОРПУ	120—127
--	---------

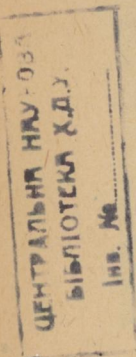
№ 6516

М О Л О Д Н Я К

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
О Р Г А Н Ц К Л К С М У

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

О. ВОРОБІНА, О. КАРПЕКА, О. КОРНІЙ-
ЧУКА, ДАВ. КОПИЦІ, Л. ПЕРВОМАЙ-
СЬКОГО, К. ТУРГАНА, М. ЦИМБАЛА

Т р а в е н ь

1931

Х а р к і в

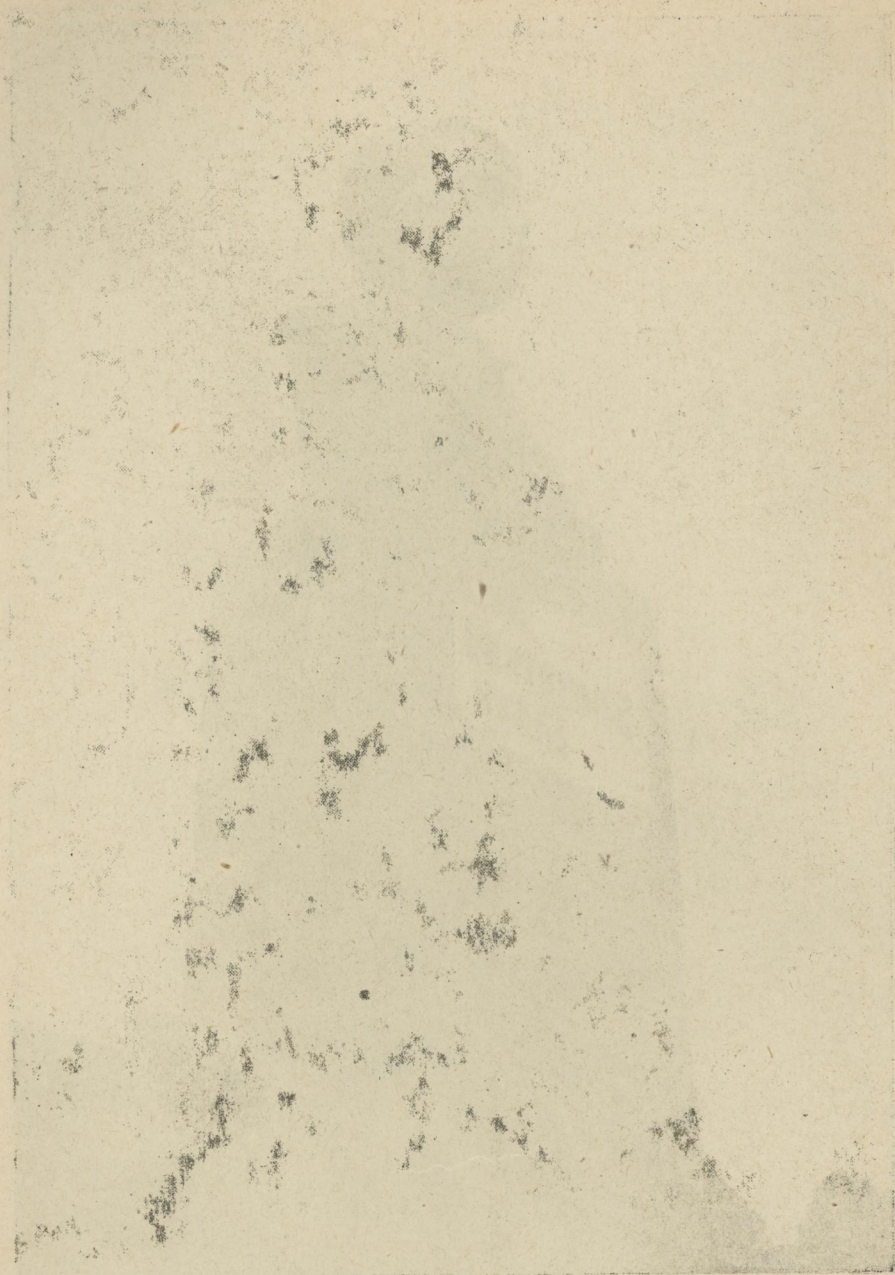
5
53

55 68

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в «Літопису
Українського Друку», «Карт-
ковому репертуарі» та ін-
ших покажчиках Української
Книжкової Палати.

ПАМ'ЯТНИК ВАС. БЛАКИТНОМУ У ХАРКОВІ 7

ПОЕЗІЯ

Я. Гримайло

УРИВОК З РОМАНУ „ДНІПРОБУД“

II. Пролог

Безліч маленьких літер —
На сторінці—повістці денній...
«Слухаю... Товариш Вінтер? ¹⁾».

«Так.
Ленін».
Оливець з-під паперу підняв.
«Гаразд... Дожидати вас буду».

І ретельно:
«20 о 4-й дня
«Справи Дніпробуду».
Потім —
на металевім підмурку
Поклав —
телефонну рурку
І схилившись до столу,
з оливцем у руці
Довго проглядав
якісь папірці...
.....
І знову —
заходили без кінця —
І слухав уважно
і правих
й не правих...
Від поміток
його оливця,
Оживали,
здавалося,
справи.
Наче б самим їм—
ясна була ціль —
Після коротких —
порад його...
А нові делегати,
нові посланці —
З Зокового,
з парадного —

Приймальну —
одчинену щойно —
Постачали безперебойно.
Китайцю ніяково... Де ж пак .
Там... Він пригадує:
написи... дати...
«Китайців і собак —
рішуче не пускати».
А тут!.. тут він день—і на!
Прямо — до Леніна.
Китайцю ніяково...
А відтак —
З дверей кабінету —
іде сибіряк.
Туди—до Сибіру —
думки, ті мости...
Й між ними: який товариський... простий...
Може тому, що вирують сніги,
Все їм здається — неначе у казці..
Трішки нервово — своєї черги
Дожидують — смугляві кавказці.
Але, забувши — горянські норови
Ввійдуть до нього без гордих грацій.
Повідати болі,
повідати пориви—
Трудящих — своїх націй.

¹⁾ Начальник будівництва Дніпробуду.

А він —
 без «легендарного» ореолу.
 Над ореоли усіх мастей.
 Поглядом теплим —
 з-за столу
 Зустріне своїх гостей.
 А за мить земляками...
 з одних ніби місць...
 Немає різниці —
 ні в стані,
 ні в нації...
 Аналізуючи —
 речень зміст,
 Аналізуючи —
 ситуації —
 Не трафаретним:
 «до відому прийнято»
 Або ухильним:
 «це, знаєте, виняток»...
 Кутою чотою постанов —
 Перевіряючи знов і знов...
 Наказом —
 дієвих резолюцій —
 Закінчить —
 прості інтерв'ю ці.
 4-та година.
 ... Ет, к псам!
 Засичали зміями знов вони!..
 Ленін в кабінеті—сам...
 Ленін—знервований.
 А в тім, з таким.
 З іншими відтінками —
 Анонімками
 Справу мати—не першинка.
 Тільки!..
 «Коректність» яка!
 Якими спітетами —
 оздоблена річ.
«ВЕЛЬМИШАНОВНИЙ
«ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ!
 (Красенько дякую за шану)
 «Я до речі,
 з Вашого стану.
 «І тому —
 це питання підняв,
 «Що йдучи
 (науково)
 поспіль віків —
 «Болію завданнями
 нашого дня.
 «Не менше
 од Ваших спільників.
 «Справу почесну —
 але й ризиковану
 «Взявши на себе —
 під свій одповіт —

(країну розтерзану
 паралізовану)
 вивести в світ
 «Знайте —
 шануєм вождя,
 а не коміка.
 «Знайте —
 Ваш крок відчують віка.
 «Знайте —
 політику
 визначає —
 економіка,
 «А не навпаки.
 «Країна у лещатах —
 холоду,
 голоду...
 «Країна—руїна.
 «А Ву!..
 Чи болієте Ви її ранами
 «Фантазуючи —
 химерними плянами?
 «Я запитую Вас!..
 Бо кому ж зрозуміти?
 «Справі провал —
 не словами
 прирік цій я...
 «Володимир Ілліч!
 це ж міти.
 «Володимир Ілліч!
 це ж—ЕЛЕКТРО-ФІКЦІЯ.
 «Не ГОЕЛРО,
 і не пляни —
 «Ліки на рани.
 «Поможуть піднятись, —
 поможуть ожити:
 «Концесії,
 експорт,
 кредити.
 «Зрушити-степ і індустрію
 «Основами
 буржуазного
 устрою.
 «Ось квінтесенція
 житьових пропозицій.
 «Зважте слова ці
 зважає думки ці.
 «До цього ж —
 копірські робітничо-селянські надри.
 «Де там—кадри?
 «Пусто-порожнє плесо!..
 «Це ж не секрет...
 З особливою шаную —
 професор
 Зет.
 «Р. С. До речі
 не забувайте двох істин,
 суті двох думок —

«1. Найбільші фантасти—кокаїністи.
 «2. Від величного—до смішного —
 один крок.
 «Електрофікція»!..
 Розмірений шерх підшов.
 «Ач, політики!»
 Ленін до вікна підійшов.
 «Та бачте,
 ідея—занадто надсмикана
 Краще—підшити, підбити було б!..
 Однодумець Уельса ¹⁾
 А може й Деникіна —
 Дипломатичний—жлоб!
 І розірвавши натрое—листа
 Дивився у даль—
 де, здавалось, міста
 Виростали нові —
 і дротами тугими
 Повіті простори —
 дзвеніли над ними...
 Довкола поглянув...
 погляд натрапив
 На кольорові,
 повз стіни,
 мапи...
 «Ескіз ГОЕЛРО»
 Прискорений крок.
 Очима припав —
 до магічних крапок,
 що мали десь там...
 між мільйонами гін.
 Ожити
 і дати
 країні—розгін.
 Країні —
 що в колі ворожім з боків...
 Країні —
 з пустелями диких степів...
 Місцями доценту,
 місцями до-годі —
 Зруйнованих —
 домен, заводів...
 А база для росту ²⁾:
 (Сила ж не в слові)
 А база для переустроїв:
 Важка промисловість,
 Розвій—індустрії
 Країні —
 що жити не може так далі.
 Країні —
 аграрно—відсталій.

Ставка якої —
 якої девіз:
 Со-ці-я-лі-зм!
 Павза.
 Задума.
 Прискорений крок..
 І знову припав—до магічних крапок,
 Що мали десь там...
 між мільйонами гін—
 Ожити
 і дати
 країні—розгін.
 І от:
 розпростались за межі округ
 Скинули з себе —
 умовне тавро
 Дон і Дінець,
 незайманий Буг,
 Матушка-Волга,
 Славута-Дніпро...
 Торкнулась любовно
 гірського ребра.
 Струнка,
 повновода—Кура.
 Заворушилися, довгі роки
 Забуті,
 занедбані торф'яки...
 Штерівка—раз...
 Гришанка—два...
 Підвівся Донбас,
 Донбас ожива...
 Рушили рвійно
 у такт
 Копри
 затоплених шахт.
 І вугіль —
 індустрії кров.
 І вугіль—
 основа основ
 Безперебійно поплів.
 Помноживши норми щоденні,
 З-під надр,
 з-під сувоїв землі —
 До відбудованих —
 домен...
 мартенів...
 Кизелька...
 Челябинка...
 «Буде метал».
 Відповідає Урал.

¹⁾ Уельс—відомий англійський буржуазний письменник, приїхавши до Радянського Союзу, злісно насміявся потім над мріями В. І. Леніна щодо електрифікації.

²⁾ Автор має на увазі матеріальну базу.

А з боку —
 підводить свій заспаний зір
 Могутній Кузбас.
 Чесходима Сибір...
 Дзінь-бом...
 Дзінь-бом...
 Слишен звон кандальний...
 Дзінь-бом...
 Дзінь-бом...
 По Сибірі дальній...
 (Згадалось на мить...
 нахмурич чоло...)
 Та знову—прийдешне
 підняло крило —
 Крутнувши фантазії вісі...
 Станція—9...
 Станція—8... ¹⁾
 На силу таку
 Плечі розправили—
 Грозний,
 Баку...
 Каширка...
 Шатурка...
 Волховстан...
 Ожили —
 центральні райони.
 Заворушився
 — неораний лан
 Зустрівши —
 машин колони...
 Свій бетоновий
 хитнувши стан
 Титаном
 підводився —
 Дніпрельстан...
 І раптом—
 прорізали далі—
 Зверхмагістралі...
 А із усіх—
 30 крапок—
 Мільйон кіловатами—
 бризнув ток.
 Гукнули заводи—
 повні снаги.
 Тракторні бази...
 електроплуги...
 Радгоспи...
 колгоспи...
 «Так!..

Рвійно—
 з кутка—
 в кутках...
 (Кроком—думкам у такт)
 «Так!..
 Електроток
 +
 Ми
 Ясно з масами—не сами
 У зрості комун! Дзвоні заліз!
 Ко-му-ні-зм!..
 Так!..
 Наслідки заходів варті—
 Це—
 друга
 програма
 партії.
 Кадри? Ви їх не знайдете—
 Шановний професоре Зете.
 Мрії ж мої викуті в гарті їх.
 База їх—наш соціальний лад.
 Кадри мої—кадри моєї партії.
 Кадри її—пролетаріят.
 В сімнадцятім дав мільйони бійців.
 В двадцятому дасть мільйони твор-
 ців.
 Отже—
 треба рішуче порушити грань
 В цій,
 так би мовити,
 царині—
 Досить—
 ворожих, одвертих цькувань...
 Та й балакунства—
 Ларинів ²⁾
 У ворога—є іще жовчі і слини.
 Не раз доведеться нам
 зводити щоти..
 Та...
 Вірно...
 «Не марнувати й хвилини—
 «До конкретної братись ро-
 боти... ³⁾
 Схилюся до столу
 та довго за стінами—
 Здавалося:
 Ріки шуміли турбінами,
 Квітували лани...
 І тамуючи гуд
 Виростали, як стій,
 лабіринти споруд

¹⁾ Станція 8 і 9—кавказький район.

²⁾ Проти цього балакунства, зокрема проти статтів: Ю. Ларіна („Економ. Жизнь“, № 38—1921 р.), Крижанова, Мільотіна та інш. виступав Ленін в резолюції „О едином хозяйственном плане“.

³⁾ З листа тов. Сталіна до Леніна—березень, 1921 р.

А над ними—
підводив могутній свій стан
Дніп-
рель-
стан...

Кроки...
Легенький у двері стук...
(А може не в двері
у вікна вітер...)
«Заходьте!.. (?)
А!.. Прошу!..
І руки до рук...
Будь ласка...
Сідайте
товариш Вінтер...

Розмови короткі:
Хвилина...
Дві...
«Отже—

«Між нами—
немає розходжень.
«Без гіпербол,
Без переборщень
«Плянуйте,
Будуйте
Й як мога—скорше.

Тиша...
Кімната...
Як помах руки...
20-го тінь
одпливає в віки...

На бігу—
підтягнувши попруги
Степами вже мчить
22-гий

За ним—
переможним...
і в розпач трагічним...
24-тий—
прострілений січнем.

Такий ще теплий,
такий ще знайомий.
Розтанув
за обрієм
27-мий...

І раптом 30-тий.
Немов те ядро—
Рванувся,
Розсипався днями:

«Альо...
Альо...
Сьогодні—
десятиріччя
ГОЕЛРО...

Десять років...
за нами»...
(Голови нижче: вітер, зима)
Того, що вів нас—
між нами нема...
Та думка, ідея—
немов той маяк
Нам вказує шлях—
переможних атак.
Із нею ідемо—
крізь труднощів морок!
Намічено—30¹⁾
Збудовано 40!..

Збудовано 40...
Луною за стінами...

А ріки шуміли
дзвеніли турбінами...
Квітували лани...
І тамуючи гуд—
Виростали, як стій—
лабіринти споруд.
А над ними
підводив могутній свій стан.
Дніп-
рель-
стан!

¹⁾ За пляном ГОЕЛРО було намічено 30 електростанцій.

НЕПІДСТУПНА ЧАТА

Пора вже брунькувати вітам...
(хоч вітер бджолами дзичав,
хоч роєм їх несамовитим
скипала тьма—судільний жах).
Міського світу теплий сніп—
болотяного світу сяйво,
що сочиться крізь тьми окріп
тремтить в очах, як пляма зайва
і тільки тупить зіркість ока,
як ніч до присмиків глибока.
В цей час над все дорожчий сон.
Але йому, бійцю залоги,
хай молодому ще бійцю,
віддано пильнувати строго
покійність склепову оцю.
Я знав сказання з іншим змістом,
про велич патосу труда,
а над південним димним містом
текла зорі вода руда.
Сьогодні вечір також вистиг,—
і ось, на чаті стоячи,
він прислухається...

Вночі

так важко викриє небезпеку,
що з мли, як куля, пролетить,
з нічного хаосу сльоти,
де наче бджіл пісні далекі
та вимоклі овець гурти;
та понад ним потворно квітне
брудне і мокре дрантя хмар,
то стереже його із птьми
смертельний ворога удар.
Да, самовіддана і строга
звичайна служба стійкового.
Рівніш за стукіт серця крок.
Ця варта всупереч негоді.
Весь час на бойовому зводі

гвинтівки вірної курок.
І погляд темряву пече.
немов обмацує пониззя.
і... раптом стійковий спинився.
Ступнув ще.

Струмок тече.

Хтось...

Обережно...

Ворушився.

І, двічі сколихнувши простір,
важким вантажем впало—стій!
услід рвонув повітря постріл,
і другий—промінем густим.
Ще мить.

І третій дріт облік.

Упала постать.

... Щоб серце й зброю зарядить
йому ще потрібна мить.

І знову погляд пропікає
дрімучий морок навкруги,
а рій бджолиний не вгаває,
й повзе суглинок з-під ноги.
Та квітне ще, потворно квітне
брудне і мокре дрантя хмар,
ще стереже його із пітьми
смертельний ворога удар...
Ми всі—країни Рад салдати,
умієм добре вартувати!

ПОЇЗДИ РЕСПУБЛІКИ

Сніги й вітри. Це така пора,
Що краще вдома сиди!
Та відходять від дебаркадера
На всі кінці поїзди.
Де димом захрясли колії,
З-під тонкого склепіння моста—
В широкі простори історії
За составом состав виліта...
На Бахмач.

на Знам'янку,
Ясиновату,

По вугілля,
по ліс,
по хліб.

Щоб ізнов до столиці вертати
За розміреним графіком діб.
Злий і холодний вітер цей,
З півночі дме щодень.
— Для мене Республіка—серце
Із сплетінням артерій і вен.
Залізничі і там, і там лягли
Вся країна дрижить від них
Вузли станцій лягли як ганглії,
Що зв'язали нерви доріг.
Хай несуть, хай несуть дороги
Ешелони до центрів—міст.
Значить—серце міцне і здорове
Значить—відданий машиніст.
Значить—наша країна, дань верта
За століття незроблених діл
І крицевими рейками транспорту
Перерізує суходіл.
Що потужніш заводи ставимо,
Що хутчіше нам треба мчать
Палива!
Палива!
Палива!

Поїзди з перегонів кричать.
 Їм не тільки стоверстними гонами
 Вантажі і людей везти
 Це ж в майбутнє далекозоряне
 Перекидуються мости.
 Хай зима. І сніги не розтанули
 І заноси лежать сніжані
 У країну йде посівна кампанія
 Більшовицької весни.
 Залізничі гримлять цистернами,
 Задувають вогкі вітри.
 Там за ріллями,
 Там за стернями,
 Катерпіллери,—трактори...
 Зернофабрики ставлять в рубрики.
 Тонни зерна.
 Графіки літ.
 На широких полях Республіки
 Ходить плян великих робіт.
 Дужим ростом живем і творимо
 Мостим міст до мети, і з моста
 В широкі простори історії
 Паротяг доби виліта.

ДАГЕСТАНСЬКА ПІХОТИНСЬКА

Раз!
 Два!
 Три!
 — Знову
 східні вітри!
 Знову
 східні вітри!
 Курява.
 Сонце.
 Жарко.
 І із
 кожних
 воріт
 (Раз! два!
 три!).
 Дивиться нам
 услід
 Чорноока
 аварка ¹⁾.
 Аули,
 річки,
 мости —
 Шлях —
 важкий і крутий —
 Глянеш:
 туди і сюди.
 Гори
 стримкі й високі.
 Вногу
 можна не йти,
 Але —
 звичка ходи,
 й сам
 підраховуєш ти:
 — раз!
 — два!
 — кроки...
 Піт!
 Пил!
 тече!

Гвинтівка —
 ремінь,
 плече.
 Сонце
 смалить,
 пече.
 А щоб
 не дуже
 важко:
 лопата і
 протигаз,
 патрони
 й торба, як раз—
 з харчами
 прозапас.
 Ще й казанок
 і баклажка
 ... Аули,
 річки
 мости.
 Шлях —
 важкий і крутий—
 глянеш:
 туди і сюди
 гори
 стрімкі й високі.
 В ногу —
 можна не йти,
 але —
 звичка ходи,
 й сам
 підраховуєш ти:
 Раз!
 два!—кроки...
 В'ється
 гадюкою
 путь —
 Тупіт
 там,
 тут —

¹⁾ Аварді—національність у Дагестані

три
батальйони йдуть;
Коні везуть
гармати.
Пил
такий
їдкий:
Пилом
припали
зірки,
обличчя і козирки,
навіть,
важко
впізнати.
... Аули,
річки,
мости.
Шлях—
важкий і крутий —
Глянем:
туди і сюди.
Гори —
стрімкі й високі.
В ногу
можна не йти,
але —
звичка ходи,
й сам
підраховуєш ти:
Раз!
два!—кроки.
Гей!
ви!
орли!
Хоч би
співать
почали!
Ноги
веде до землі!
наче
пудові
гірі...
— Правильно!
Єсть!
— Гаразд!
і пісня
вгору знялась.
А попереду
нас
командири.

... Аули,
річки,
мости.
Шлях —
важкий і крутий:
Глянеш:
туди і сюди
Гори
стрімкі й високі.
Вногу
можна не йти.
Але —
звичка ходи,
й сам
підраховуєш ти:
Раз!
—два!—кроки...
Сонце ж,
пече згори—
Сонце
й сухі вітри.
й дивляться нам:
старі,
і комсомольці,
і діти.
Хай,
пил
їдкий,
Пилом
припали зірки,
Але
ми
вмієм таки
битися і
ходити.
Аули,
річки
мости...
Шлях—
важкий і крутий,
глянеш:
туди і сюди
Гори
стрімкі й високі.
В ногу
можна не йти.
але —
звичка ходи,
й сам підраховуєш ти:
Раз!
два!—кроки.

С. Роговик

М О Т О Р

Ніколи
не був я
в Казакстані.
Жовтим піском
у блакить
не линув;
Не знаю
прозорої тайни
туманів.
Не топтав
у юрті
квітів килимів.
Але знаю:
чула не раз
індустрія
Казацьке
трудяще:
спасибі.
Вже
в пустелях
зоріють
Семафори
Турксибу.
Було на праці.
Зранку
Щось давнє
над головою
никло,
Запалив
я цигарку
Відчинив

у минуле
вікна.
В цеху—робота.
Цех—
ударний,
А я стою
і палю звичайно.
Коли чую:
товаришу,
гаїш марно
Час відповідальний!
У тебе ж
найкраща
робота—
Мотор
для станції
Казакстану.
Враз
полетіло минуле
к чорту.
До мене
сьогодні
обличчям стало.
Поїзди
Турксибом
ідуть
Сонце упало
на крицю
Вони в жовту даль
везуть
Бавовну,
пшеницю.

Цигарка
 погасла.
 Я взяв
 струмент.
 І забреніли
 бойовим
 гаслом
 Праці
 струни.
 Так буває
 в бою
 Коли вірять
 у силу,
 зброю.
 Весь запал,
 всю щирість мою
 Я віддав
 моєму мотору.
 Коли
 посинішала
 дня
 грань
 Востаннє луна

 відгукнулася лунко,
 Із цеху
 підйомний кран
 Поніс
 дорогий мій дарунок.
 Поїзди
 Турксибом
 ідуть
 ... Вантажі
 скорі...
 Вони в соняшну даль
 везуть
 Мого
 мотора.
 І я, робітник,
 не пророк із Меки—
 Як мрію—
 принесу
 сонце індустрії.
 Хай
 в кишлаках далеких
 Горить мій труд,
 зоріє.

МАТИ

(Новеля)

Обабіч шляху сірий, з латками сірої стерні, з чорними ранами ріллі, степ.

Пронизливий вітер рветься на південь, де напевно тепер тепло й сонце. Холодно, непривітно в степу.

Шляхом до села поспішав невеликий гурт людей; спереду йде вдова Оксана Мельникова. На її стомленому, покресленому зморшками лиці, написано відчай і гострий біль.

— Отак подумаю, та й неїнько ж моя, придушить його отам у шахтах, та й не побачу вже його ніколи...— каже вдова до гурту, і з вицвілих сірих очей її на забруднену щоку сповзають сльози.

Оксана помовчала, ніби ждучи співчутливих слів, та всі йшли байдужі, зморені, ніби нікого не цікавило вдовине горе.

Якусь хвилину чулось лише шкробання чобіт, у чиїсь торбині дзвеніла залізяка—певно бурячні ножі. Хтось перекинув з плеча на плече копачку і голосно зідхнув.

— Хай уже колись було на війну людей обслідували та й тепер у салдати беруть хлопців—бо тож держава, а комсомол!.. По якому він праву забрав на шахти мого Олексу? Було тільки на каторгу туди женуть...—знову заговорила вдова.

— Тітко...—перебила її Ольга. З Ольки бідова молода дівчина, вона закурена, як і всі, тільки одяг по-дівочому чепурніше облягає її тугу по-стать, і голос не хрипкий.—Чого ви губу розпустили? Ну!.. Ви ж у нас ударниця, та ще й яка... Ліквідуєте прорив у копці буряків. Прорив... ви ж розумієте, що не викопаємо буряку—тут йому й кришка. А який урон од цього державі, га?! А на шахті вугілля, на шахтах прорив. У нас людей от зараз недохват, а там ще більший. Тож і посилають туди робочих... Та це ж честь... Коли б вона мені випала...

У відповідь Ольці увесь гурт поважних молодих вибухнув вихором гніву, і може гнів цей був викликаний не стільки змістом її слів, як її молодістю, що не хотіла збагнути їхніх болів.

— Крутихвістко, замовч...

— Підожди, ось налупиш своїх та й побачиш, чи шкода їх!

— Честь!.. Бач у чому честь? Ти б уже краще про честь не говорила.

— Яка!.. Тепер усі вони чесні, бодай не казати Сарахвині Юхимівській усього шіснадцять, а вона...

— Тю-тю!.. Ось зачепи вас,—засміялась Ольга і одійшла геть на бік. До Оксани гукнула низенька кругла, як клубок валу, жінка.

— Чула! Ти бо й не знаєш що робить? Заяву напиши, хай вільготу дадуть, аже як у салдати обслідують, то дають вільготу, а в тебе ж один син. Прямо до комсомолів—і требуй, хай одпустять... Уміли ж забирати!

— А справді, Оксано!—тісним кільцем обступили молодиці вдову. В кожній співчуття, порада.

— Хто б його вернув? Комсомол знає кого посилати. Еге, Олекса не вернеться, а вернеться—тоді вже він не комсомолец, а дизертир.

— Іді, йди, дизертиро бісова!—гукнув басистий жіночий голос услід дівчині.

Молодь, щоб не мозолити очей старшим, ішла ззаду, сміхом, жартами молодечими розтинаючи одноманітну нудоту осіннього вечора.

Холодно в степу й непривітно, і сміх цей задьористий так не пасує до сірих полотнищ стерені з грудуватим шляхом, що тоне в мутній темряві Невиразної далени.. Ольгу охопило чуття самотності, чомусь перед очима стала порожня хата вдови Оксани, а за вікном отакий холодний вітер.

— Скоріше посувайтесь, е-ге-й!.. крикнула Ольга в темряву й побігла назустріч товаришам...

Оксана повернула ліворуч і вузьенькою вуличкою пішла на Новосілля. В різні боки розходились люди і скоро гурт розтав зовсім.

На Новосіллі зрідка побачиш добру хату, а то все сіро і якось особливо порожньо. Садки, що понасаджували, мало дають затінку. Де-не-де огорожа, а то сама хата стоїть та соломи прикидок, мов дві бородавки притулилось на долоні.

Аж у кінці вулички Оксанине подвір'я.

Яке в неї одиноке подвір'я! Ніхто її не жде, ні до кого поспішати. Навіть собака кудись завівся.

Отак завжди—поки на людях: байдуже, а як повертає додому—кожного разу по-новому переживає свою втрату. Увесь біль, усі жалі за сином ніколи не могла комусь вилить, бо й слів таких не знала, а вони тліли в грудях пекучою іскрою.

Колгосп, здавалось, одібрав турботи в господарстві, ніби вже й не треба було думати про своє поле, про свого коня; ніби й справді звалився тягар великого клопоту, що його несла на своїх плечах, відколи овдовіла. Та народилось нове, зовсім невідоме раніш чуття, що його не можна назвати чуттям приватної власності. Літо, молотьба, а дощі щедро заливають копи по нивах, робота стоїть, роботи немає. Снопи сплітаються молодим зеленим проростом, а Оксану сповнила така велика тривога, що не могла ночами спати—виходила на двір, дивилась на небо, вгадувала відкіль повіє вітер, раділа кожному клаптикові ясного неба.

— Тож скільки того хліба в степу, боронь боже чого, пропаде не тільки в мене, а у всього села!..—і тоді всі бажання вкладались у двоє слів:—хоч би розгодинилось, хоч би розгодинилось!—А тепер ось у степу некопаний

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХД
ІНВ. №

буряк. Не всі йдуть на роботу, один на «плохий» одяг спирається, другому просто—«ніколи».

— Та зима ж скоро, в землі ж зогниють, а скільки ми на них труда положили.

І болить у Оксани серце, і не знає чим би його ще зарадити ділові. Уже давно викопала свою дільницю, уже ось другу закінчує.

Не зважає на глузування сусідки Марти, що вже просто в вічі назвала її дурною.

— Робиш, а хтось пользу від того матиме.

Та вже хто б не користувався, ну й сидить, сто чортів у голову, витривайте кості на печі... Як ти й другі—не сиділа й не сидітиму... Уже брехня, в один казан робимо, з одного й їстимемо. А під'южувати, Марто, стидно.

Обернулась і пішла од своєї сусідки, що ніяк не чекала на такий гарячий відпор.

Кожен день приносив щось несподіване, навіть учорашня турбота поновому відкрила мізок, а поряд з усім цим з глибин позасвідомости виринало своє велике, невдоволене матірне чуття, бажання мати біля себе найближче єство, що так сильно оволодіває людьми на схилі літ, коли хочеться спертись на когось молодого, міцного.

А де тепер її молодий і сильний?.. Хто запевнить, що її широкоплечий красунь Олекса не розчавлений у глибоких надрах, хто розвіє оту тривогу матері?

Відколи вирядила його на станцію разом із туртом веселої, безжурної молоді—хотіла когось просити, до когось звернутись: верніть! Але до кого?

Невиразне бажання стигло, розбухало, як зерно в закритому посуді, і не знаходило виходу, а сьогодні воно окріпло твердим рішенням.

— І правда, напишу заяву, хай вернуть, хай дадуть вільготу. Хіба ж вона удова, колгоспниця, не має на «вільготу» права?.. Не дарма ж і не в жарт її називають кращою вдарницею колгоспу. То ж чи можна після цього відмовити їй?

Іде Оксана вузенькою рівною вуличкою, своєю одинокою фігурою гвалтує собак по дворах.

Сусіди ще не клались спати, у вікнах снувала постать заклопотаної господині, плакало дитинча і це цілком завершувало родинну теплінь, про яку в Оксани тепер лишилися одні мрії. Повернула за причілок повітки в своє дворище і завмерла від подиву: в хаті на вікні стояла лампа і веселим промінням відбивалась на стіні повітки.

— Хто ж там?

Кілька хвилин стояла на місці:

— Може злодій?

Але далі розмірковувала, що цього не могло трапитись, бо ж іще так рано, люди вештаються, та все ж обережно підійшла до вікна й заглянула.

На лаві сидів хтось.

По широкій спині, по круглій потилиці впізнала сина.

Не почула, як упала з рук додолу копачка, кинулась до дверей.

У хаті впала синові на груди, шорсткими, чорними руками гладила його голову.

— Та коли б знала—летіла б додому!.. А в мене ж і попоїсти тобі нічого дати, ти ж з дороги. Теплі по зморшках сльози, теплі слова не вміщали вдової радості.

Син стояв високий, міцний і байдуже сприймав материну ласку. На широкому, як і в матері, виду крилаті брови хмуро впали на очі, а тільки в куточках невиразних губ дрижала непевність і ніби ніяковість.

Наплакавшись, Оксана вдоволено й радісно заходила готувати вечерю. Їй здавалося, що й сірі стіни повеселішали, і в хаті зробилось затишно та повно.

Хвалилась синові новинами, жалілась на людей.

— Коли б дружніше, коли б ми вже з тією роботою впоралися б, а то ж ще їй ні кінця, ні краю. Бач, я й забула... чуєш?

Син змовчав і аж тепер Оксана помітила, що він похмурий і що він ще не промовив майже жодного слова.

— Олексію!—кликнула ще раз.

— Ну?

— Я ж бо й не спитала, як же це ти приїхав—зовсім, чи на час?..

— Зовсім.

— Пустили?

— Сам покинув.

— Як же ти покинув, сину?.. Тебе ж обслідували?

— От так покинув і поїхав. Чого ви вчепились... ваше діло!—скрикнув парубок і злісно блимнув очима на матір, устав з лави, жбурнув на під заялзений кашкет і знову обернувся. Обличчя почервоніло, руки стискалися у кулаки й шарпали сорочку.

Тепер нерішучість зникла з куточків губ—видно хлопцеві жагуче хотілось за відоць ухопитись аби свою провину скласти на когось іншого.

— Ваше діло!.. Вас би загнав на ту роботу, ви попробували б, якої б ви заспівали? Усі розумні зверху копатись: ні—ви під землею полізьте, понюхайте отого духу підземного. О, спробуйте, спробуйте!

Парубок тикав пальцем собі під ноги й кричав на матір, ніби таки добрав, що саме вона перед ним у великій провині.

— Мобелізували?.. Плював на мобелізацію, плював!..

Оксана дивилась мовчки на рухливі брови, на широке лице з тупим жорстоким виразом і не пізнавала в них дорогих, вимріяних рис. У синових словах вчувалась неправда, щось таке, чого не оцінював її мізок, чого не могла виправдати.

Трудно там... А коли їхав, хіба не знав про це, а хіба їй ось не трудно старість свою на буряхах трясти—та й не кидає. А він же молодий, а в його ж сила. Каже: «сам покинув»—значить, не пускали, був там потрібний.

Та десь у закуткові мізку родилась інша думка, що в ній була—жінка, мати, що в ній корінилось звірине вдоволення: ось він тут, живий, з міцним тілом, з гарячим диханням—її дитина, її син. Мовчки вечеряли, мовчки лягли спати.

Оксана довго не могла заснути, розбурхані думки не давали спокою, у грудях тиснулась радість укупі з розчаруванням.

Ранком не будила сина. Загорнула шматок хліба, пошпорталась у столику, щось надряпала оцупочком оливця на клаптику паперу, дбайливо заховала його до кишені і вийшла з хати.

Навпростець городами пішла в степ.

За ніч вітер нагнав сірого туману і він легкою білою памороззю вкрив ниви, ріллі. На буряках не було ще нікого. Зайняла постать і звично натиснула на копачку. Хруснув буряк, потягла за гичку, в руку неприємно вдарило холодом і від цього по всьому тілі пройшов дроз.

— Зверху копаємось, сину... То й легко це по-твому? Хай би тобі дихалось так легко!

Далі копала не розгинаючись. Буряк за буряком жбурляла на купу. Дубіли від холоду руки та на це вже Оксана не зважала.

Щось уперте й рішуче було і в лиці її, і в тому, як уганяла в землю копачку.

— А гей! Хто то манячить?..—закричав хтось бадьорим молодим голосом. Оксана за думками не чулась, як колективці приїхали в степ, як ожив степ голосами, роботою.

— Це тітка Оксана! Ну й тітка, такої товкущої людини на сто верстов кругом не знайдеш.

— Не товкущої людини, а вдарниці!—виправила Ольга.

Оксана розправила, кинула копачку й пішла їй назустріч.

— Олько, іди сюди.

— Чи й не секре-ети!—засміялась Ольга.

Оксана вийняла з кешені витертої юпки папірчик і тремливою рукою подала дівчині.

— На. Це до всіх вас—розберіть.

Обернувшись і пішла геть.

— Чи не вільготу часом просите? Ну й чудні. І придумують!

Недбало розгорнула папірець і веселим поглядом пробігла рядки...

«...як ви імлі право його обслідувать, а він утік, то заставте хай уп'ять їде. А я вже свою жизнь буду проживать і без його в артілі».

Олька неймовірно перечитала ще кілька раз писульку і кинулась до Оксани, та вдова десь загубилась у турті колективців.

Іван Бойко

Тов. Ів. Бойко—молодий письменник, комсомолец, член „Молодняка“. В своїй творчості тов. Бойко припустився надзвичайно прикрих політичних помилок, особливо у збірці „Парують землі“, що в цілому є „ідеологічною диверсією куркульні“, як правильно констатував П. Усенко (Літавета № 15).

У № 4 „Молодняка“ ми вмістили докладну рецензію т. А. Грунта, де він викрив перевальську, непролетарську побудову оповідання „Чумчирик“. У цьому числі ми містимо рецензію тов. О. Гришина, яка викриває класову суть збірки „Парують землі“.

Тов. Бойко, в основному визнав усі припущені політичні помилки. (Лист тов. Бойка, якого він вже надіслав до редакції з цього приводу, буде вміщено в № 6—7 „Молодняка“). Надалі за допомогою критики, організації „Молодняка“ і журналу „Молодняк“ тов. Бойко повинен цілком усвідомити і виправити свої помилки, щоб стати до лав творців великого мистецтва більшовизму.

Оповідання „Хліб“—новий твір Ів. Бойка, в якому він, в основному, ідеологічно вже відходить від раніших позицій у своїй творчості.

РЕДАКЦІЯ

Х Л І Б

I.

Додому Юрій Костомаха прийшов пізно, настрої був гарний, він весело торгнув за двері, але двері не подались. Стукнув у вікно. Пристояв. На річці лунко, трохи журливо кумкали жаби й сама ніч була тиха, мов слухала кого. Відчинила дружина Івга. Увійшовши до хати, Юрій чув себе щасливим—на холодне вікно зліг темний кущ акації—хотілося зірвати його й міцно тулити до гарячої щоки вузьенькі росяні листочки.

Схилившись над чоботом, Юрій заспівав. Увійшла Івга. Сівши поруч на лаві, вона з цікавістю поглянула чоловікові в очі. Юрій одхилився, взяв дружину за плече, хвилину мов розглядав її, потім заговорив схвильовано, радісно-піднятим тоном.

— Івго, як хороше... Йшов я оце по двору, наспівував пісеньки. Легко співалось. Та згадав весняну сівбу, артільці співали тоді якихось стародавніх пісень, жалісливих таких, про матір на жнивях. Сумно було. Я навчив їх нової пісні. Та вона в них не завжди виходила, а коли виходила, як раділи ми всі, особливо я...

— Не вміють вони, важко ще їм,—Сказав Івга, задумливо дивлячись у вікно.

— Івго, вміють—Юрій шарпнувся, щільніш притуливсь до дружини.—Знаєш, кожен з них... ну, як тобі сказати, мов на сто голосників поділених. З них одна половина співає старої пісні, а друга нової. А про те, що важко, це ти правду кажеш. Важко, Івго. Та я вірю в цю нову, колективну пісню, як вірю!..

Юрій довго ще говорив. Хвилювався. Івга уважно все те слухала.

Говорив про сьогоднішні артільські збори. Там прийняли одну постанову, йому Юрієві виказують багато довір'я.

— А хто проти виступав?—запитала.

— Е, не було таких,—засміявся Юрій.—Правда, Ларивон щось мнявся, та я сказав: за справу спільного харчування на жнивях—відповідаю я. Позавтра комісія піде вже по дворах виявляти, що в кого є з харчових лишків.

— Гляди, Юрку, щоб не заспівали тобі пісень старі голосники.

Ївга винувато посміхнулась, перечити чоловікові не хотіла, та боялась за молоде своє подружжя—застерігала кожен крок чоловіків.

— Не бійся. Я, Гнат, Гаврик—ого!—та й уся артіль—зробимо!

Юрій підвівся з лави, встала й дружина. Лігши спати, вони довго ще шепотіли. Юрій говорив дружині багато ласкавих слів, заспокоював. Ївга охоче згоджувалась, притиснувшись чула в його пружкому тілі велику, незбориму силу й вірила: Юрій даремно не говоритиме, поборе хоч кого.

II.

Другого дня Юрій прокинувся рано, у реманентному дворі зустрів Пилипа Швидкого—артільського завгоспа, людину завжди мовчазну й похмуру. Його обрали в трійку по збору продуктів, тепер Юрій запитав в нього, як іде підготовка. Пилип сказав, що збирати починають завтра, сказавши насупився й одійшов убік. Юрій низнув плечима, з двору пішов прямо в поле. На пригорках жита вже попригорали. Юрій послав туди зранку чотирьох косарів, обкосити, де не можна було заїхати жниваркою.

Четверо артільців дзвінко вдарили мантачками по косах, підрізане жито хитнулось, лачно затанцювало на корені, та згодом покірно, пасмо за пасмом, лягало на плавкі палліччя грабок.

Тонко клепані коси жохкали гостро, косарі спочатку довго не могли привычитись до них. Напружені руки високо й легко підносили вгору грабки, плавко скидаючи на покіс жито.

Це був перший день жнив, було багато сонця й багато радості.

Коли Юрій прийшов, косарі вже пройшли по кілька ручок. Юрій взяв косу й собі. Косилось легко, з рожевого лоба побігли перші струмки поту, чистого, ще не брудного. Потім косу віддав, сам побрів вздовж поля подивитись, яке там жито.

Проїжджали одноосібники, голосно й улесливо вітали Юрія з врожаєм, з достатками. Юрієві соромно ставало від цих вітань, знав: вітають його тільки тому, що врожай гарний, а не вроди—проїхали б насміжуватою ристю, не запитавши, чого не вродило, як зараз не питають за причини врожаю.

Додому вернувся надвечір. В артільському дворі сиділо троє: Гнат, Ларивон Метелик і Гаврик—секретар комсомольського осередку. Підійшов до них. Гнат з Ларивоном про щось сперечались. Гаврик, удаючи, що він теж проти Гната, держав начеб то Ларивонову руку, проте непомітно підморгував Гнатові, Ларивона ще дужче заохочував до суперечки.

— Так, його Ларивоне, так! Кроши! Ич, йому казанків ще закортіло в полі! Тут роботі чи дамо раду, а він—їсти!..

— Цу-цу, Гаврику, кістку дам.

Ларивон помітив Гаврикову машину, сплюнув і встав з порога. Гаврик вибухнув голосним реготом, качався вже по траві.

— Ой, ой... замучив мене цей хвараон... Ми йому, Юрію, автономного кулешуку зваримо, коли вкупі не хоче... Ми...—і-аха-ха-а-а-а...—зайшовся знову Гаврик.

— Гаврику, замовч!—вдавано сердито крикнув Юрій, що теж було

вже засміявся. А ти, Ларивоне, не качай паніки. Правильно кажеш, артіль ще молода. Важко попервах буде. Та починати треба, чи ні? Ти ось головою киваєш, а я скажу: з нашою артілью можна, коли всі добре візьмемось.

— Хіба, та хіба я ворог артілі! Юрію!—аж крізь плач гукнув Ларивон,—ти той... пойми: жинувать колективно будемо перший раз, артіль молода, до цього ще не призвичаїлась, а ти з своїм спільним харчуванням... Не вигорить—хто одвічать буде? Ну, їй-богу...

Ларивон мало не голосив, нервово, з уболінням струшував головою, пристогнував. Всі троє співчутливо дивились на нього, та всього лише хвилину. Устав Гнат, різко вимахуючи рукою, рубав слова, мов дровиняку на пні.

— Річ, Ларивоне, коротка. Збори ухвалили? Ухвалили. Виконувать треба?—Да. Наше діло, як і твоє: держать око на похваті, не спать. В нас і так погані багато, а ти ще... ех, Ларивоне, мов сам не знаєш... Махнув рукою, одійшов.

Гната Ларивон слухав безнадійно, довбся в свій кошлатий голові, а коли той закінчив, підвівся й сказавши пригніченим голосом, «добре», вийшов з двору.

Всі троє низали плечима.

Гаврик:

— Що воно за чоловік?—

Махнув рукою Гнат:

— Слово чести, за Норця небезпечніший. За тим хоч зокола наглядати можна, а цей усередині, гарячиться й гарячиться... тьху!

Юрія не мало вразила поведінка Ларивонова, по давній звичці притупував по землі ногою, хвилювався. Гнат це помітив, кинув Гаврикові:

— Ходім. Та воружи там осередок, нічого хлопцям дівчат лапать.

— Єсть, дівчат не лапать!—крикнув Гаврик, лукаво підморгуючи на тільки що почуті десь дівочі пісні.

— Не бійся, ми... гм!—задзьористо гмикнув і вийшов з двору.

Та Гнат ще не пішов. Удвох з Юрієм, довго ще вони гомоніли і тільки пізно ввечорі розійшлись.

III.

Норців двір стоїть поруч Костомашиного. А чоловік з Норця такий: ворота в нього нові, з півником посередині. Біля воріт кучеряві американські кленки ростуть, за кленками він, Рафаїл Норець, стоїть. Часто стоїть. Іде хто повз двір, Норець пригне голову і слухає про що річ. Коли про цікаве, ще нижче пригне голову, ні—виходить з-за кленків і тоненьким голоском, солодким, як медок, щидить, вітається.

— А-а-а, з братської йдете... Ну, що там, расценки?—і мило, мило усміхається.

Проходжі кинуться, сплунуть, мов на мару, а Норець довго ще вклоняється їм у слід. Потім, почне сам з собою розмовляти і йде до хати.

Та з того часу, як Норцеву землю взяли під артіль, а йому нарізали другої, усміхатись люб'язно перестав, колов артільців маленькими злими оченятами й уникав з ними устрічі...

Одначе пристоявати за кленками не кинув, а навпаки, ще довше стояв. Тільки виходив з-за них не так часто та й не до кожного.

Тепер на дворі посутеніло, Норець з-за воріт не виглядав, а сидів у себе в дворі. Поруч нього сидів Ларивон. Йому, коли він виходив од Костомахи, Норець наживав зайти в двір. Торопко заціпнувши хвіртку, Норець скоромовкою запитав, чи не знайдеться в нього ушивальників; думав у базар поїхати, а ремінця—«хоч свою шкіру розточуй».

Ларивон, і сам, мабуть, добре не знаючи, є вони, чи ні, гірко махнув рукою, мовляв—не до них тепер. По-страдницькому зморщивши губи, важко сів на дубовий під сажем обапів, закурив. Норець скоро й сам за ремінці забув, а коли обережно натякнув про врожай, Ларивона ще густіше порубцювало зморшками. Сидів похмурий, мовчав. Норець уже зідхав.

— Ге-е-е, жаль мені тебе, Ларивоне, од душі жаль.—Ти й за артіль, видно, а трудно тобі. Програми собі не складеш... Слухав я оце... кажу, подейкували, наче артіль збирається харчуватися вкупі на жнивах, а ти, кажуть сумніваєшся... Я й думаю, сказано, боїться чоловік гурт підвести, коли й сам не знає, що воно за діло. Их-ге-е-е,—стогнав Норець,—положення...

— Та таке.

Ларивон втовк у землю недогарок, що аж ніготь зломив, чвиркнув крізь зуби, встав.

— Я б прямо... не схотів!—Норець аж сам злякався своєї сміливости, зщулився, зробивсь маленький—візьми і в кишеню поклади—голову, мов грому чекав, пригнув.—Хай самі збирають!—Тільки ж характер у тебе, вроді кисілю, приятний, та-а...

— Що?—Ларивон сердито метнув кошлатою чуприною, обурився.— І не схочу! Характер...

Встав і швидко пішов. Трахнув зо-зла хвірткою. Норець засміявся, прийшов, по-хазяйські заціпнув її. Потім трохи постояв, як нараз швидко майнув глухими стежками до Махтея, що через двір з Ларивоном, теж артільця. Гукнув у вікно. Махтей вийшов.

— У тебе нема ушивальників?.. На базар думав..—Оглянувся.—Та присядьмо. Був у Ларивона, так той і не балака, горе...

— Яке?—Махтей стурбовано глянув на Норця, сів.

— Щоб не одвічать, не хоче, пробі, харчів збирають, а вони напосіли, напосіли... Зволнувався чоловік. Був у мене, сам, каже, не дам і їм не підю.—Що з цими заготовками буде,—протяг Норець—так не знать.

— Хіба й це в заготовку?

Махтей підсунувсь ближче і вже жужма ліз Норцеві в рот.

— Та кажуть. Так ти той... даси, чи завтра мо' ушивальника...

— Та завтра... А хто це вам?..

— Добре, добре, Махтею. Я по видному, прощавай.—Шелеснув у гарбузиння й зник. Махтей вражено стояв на порозі, дослухався давно вже нечутого шелесту. Потім махнув рукою, мовляв, будь-що-будь і пішов до хати.

А другого дня вранці Гнат подався до Пилипа йти по артільських дворах збирати, що в кого є: пшоно, сало, борошно для спільного казана. Пи-

липа побачив ще в дворі, той сидів на піддашші своєї комори і вистругував складаним ножиком якісь кілочки. Біля нього сидів Махтей, байдуже дивився на Пилипові руки, щось говорив. Забачивши Гната, швидко встав і поза коморою пішов додому. Пилип навіть голови не підняв, робив своє діло.

Гнат гукнув на Пилипа.

Той здригнув, кілочки з рук випустив, нахмурився.

— Що таке?

— Та ходім же, час.

Пилип похмурнів ще дужче, проте встав і вони зараз пішли. До першого зайшли Махтея.

— Тато в лавку пішли,—вибігло з хати дівча.

Пилипа самого вразила ця несподіванка: скоро, мовляв. Стрельнув оком на дівчину, щільніш зсунув брови.

— Ага,—мовив Гнат. Ну, тоді Пилипе, з тебе почнем.

— Та, ні. Жінка десь пішла, не знаю, не знаю, що там, послі...

Легко так, мов за тоненьку віршовочку сіпнуло щось Гната всередині, проте виду не подав.

Ходили по інших дворах. Артільці давали охоче, це розвеселило Гната. Деякі пов'язали вже з пшоном ворочки, одділили скільки там борошна, самі збирались нести. Про Пилипа й Махтея у Гната—мовчок. Ходив далі. Подорозі зайшли до Ларивона. Сам він, як член комісії, до Пилипа не прийшов, як то умовились увечорі. Запитали в дворі хлопчика, де батько, і пішли до хати.

— Не дам,—одрізала на порозі Лукеря, жінка Ларивонова.

— І не йдїть, все одно не дам. Нема.

— А Ларивон де?

— Пішов. Радніші б, так нема, ідїть геть...

Зціпив Гнат зуби, у другі двори не заходив, широким рівним кроком пішов до правління. Увірвався терпець. Нагло відчув, що скажена собака вже «покачала» артіль, хотілось—ех! розчавить її так, щоб і кров горляною заюшила.

Виткнувся на майдан, напроти звідкись ішов сам Ларивон. Гнат тицьнувся—став. Оддав Пилипові з-під рук клунки й ненависно зщуливши очі, помалу пішов тому назустріч. Зупинивсь проти нього Ларивон, трохи зблід, дивився Гнатові під ноги.

— Так ти... постанови зривать!—Гнат різко підвищив голос.—Під Норцеву дудку витанцьовуєш, а постанову можна язиком лизнуть—ї нема! Чи тобі і...—Гнат нездержано метнув на Пилипа око, хотів сказати: «і йому», та ковтнув слово,—чи тобі наплювать на збори? Так прямо кажи, нічого саботажничати. Е-ех!—крутнув головою й повів очима по оселях. Повитикані з-за острішків голови трохи пригнулись, дивились в щілини тинів. Зворіт, хвірточок сходились артільці, ішли помалу, поважно, з усією серйозністю до справи, що сталась.

— Хто ж нам розуму вставить, як не сами? Чи й за отаке—Гнат показав на мизинець—та держава винувата? А воно тільки ми поганимо все

діло, та не бачимо цього. А що случиться, государство, кричимо, винувате, государство... Виходить, не ми...

Гнат осікся, хтось із-заду положив на його плече руку.

Обернувся. Стояв Юрій і, мов би йому все було відомо, спокійно дивився по черзі на кожного. Всім зараз зробилось ніяково, наче всі були дорослими підлітками, що таємно од старших робили дитячі ляльки, і ось несподівано надійшов батько, як вони позскакували з місць і **О**рисоромлені його появою понахиляли голови.

— В чім справа?

— Та ось постанову зривають...

Гнат гарячково розповів Юрієві, що сталося. Махтей, що був пішов у «лавку», а тепер вернувся, стояв у гурті, посміхався Юрієві.

— Пустяковина, товариш голова. Про Норця... Гнат пошти й правду каже, слинить чоловік, а постанови ніхто не зрива.

— Я не дам!—кинувся Ларивон. Тепер не дам... мене оскорбили,—він погано заховав свою образу.—Я піду...

— Ну, то йди під три чорти—почулось з гурту.—Не гни хвоста.

— А я дам,—знову усміхнувся Махтей, і ненароком глянув на Пилипа. Згадав піддашня, кілочки, розмову...

Пилип кліпнув очима, дививсь у землю.

За парканом несподівано почулась тупотнява, якийсь молодий голос весело крикнув:

Щедрик-ведрик

чимало голосів його дружньо підтримали:

Дайте вареник.

Купка артільців нагло озирнулась, а з-за рогу в цей час вивалив гурт комсомольців, із Гавриком на чолі. У кожного в руках був клунок, торба, дівчата несли пов'язані білими намітками глечики.

— Та дайте ж!—весело крикнув Гаврик, простягаючи наперед руку.

Всі враз зареготали, визнавши в чім справа. Гаврик захоплено вже розповідав Юрієві, як учора ввечері комсомольці, вкупі з усією вулицею, ухвалили провести ударно збір продуктів на одному з найбільших і найдальших кутків—Млинах.

— Щоб ніхто тільки не знав,—зауважив хтось з молодняцького гурту.

— Та чого не знав,—усміхнувся Гаврик. Було пізно, ну й не хотіли повідомляти тебе. Раз нема контрреволюції—дайош! Так ми чуть-світ зібрались і пішли.

— Правильно, Гаврику!—міцно опік його по плечі Юрій. Хвалю! Перегнали нас стариків.

— Ми ще тільки цурки до торбів робимо,—ехидно скривився Гнат.

Закиду ніхто не зрозумів, лиш Пилип зло скинув на Гната очима. Знав: то натяк на кілочки й на розмову з Махтеєм.

Приховавши злобу, непомітно пішов собі геть. Артільці, що до Юрієвого приходу більш помовчували, тепер вільно вирегочували, піднімали з землі комсомольські торбинки—скільки, мовляв, важить, хвалили комсомольців. А хто ще нічого не дав, ішов додому, обіцяючи зараз же принести свою пайку.

В артілі всі нетерпляче чекали жнив. Машини, коні, все, що було потрібно—стояло готове. Жінки пекли на жнива печива хліба, кожну паляницю старанно обмітали крильцем, виважували на долоні—пишались нею.

— Тетянко,—говорила Юркова Івга до голубоокої піонерки,—хліб який! Глянь! Ото зажнивуюмо.

А в самої й без Тетянчиних, радо іскряться очі, хоч грійся біля них.

Юрій, упрівши, бігав цілі дні на поле, в двори, заскакував до молодих узнати, як справа з харчами, перевіряв реманент, узнавав, чи сповна є перевесел,—скрізь справлявся. Весело й радісно було від думки, що кожний захоплений однією справою—жнивами. Здавалось, зустрічають не перші колективні жнива—двадцяті. І Юрій знав: ідеться так, дякуючи високий свідомості артільців, зокрема Гнатові, та й йому—чого там соромитися.

Юрій біг з крамниці, біля комори зустрів Пилипа, той ніс перед себе два стовбці печеного хліба, високо задравши догори голову. Усміхнувся Юрій, буде, мовляв, з чим жнивувати. Пилип мов не бачив тієї усмішки, похнюпивсь, штовхнув ногою двері, мовчки зайшов у комору. Хліб поставив на чисто виметеному столі, озирнувся, чи не стоїть Юрій. Потім довго дивився на м'які, свіжі ще паляниці, сказав незрозуміле «ану ж»...—і вийшов.

По дорозі Юрій забіг до Гната. Той сидів у себе під хатою, пализ. Відсапнувшись, Юрій запалив і собі. Довго слинив товстий газетний папір, цигарка розгорталась. Юрій хвилювався од приготувань до жнив, хвилювався взагалі од роботи. Був він голова артілі, в артілі було сто дванадцять господарств, треба було всім дати раду.

— Гнате, виконаєм жнива?—з заїскрілими очима допитувався Юрій.

Гнат суворий, твердо відповідав, що так, треба тільки до всього придивлятися, щоб не зірвати роботи.

— А то,—додав він,—щось часто шляється по вулиці Норець, заглядає в двори, і коли побачить мене, набавляє кроку. Непевно.

— Знаєш,—мов поспішаючи, з віддихом заговорив Юрій,—за реманент не боюсь, все справно, за коней теж—хоч зараз сідай і їдь, от тільки...

— Що?

— Ларивон мене мучить. Якби він знав, як мені боляче за нього, певно не відмовився б сам дати харчів і йти до других збирати. Що дрібний він чоловік—жаль мені його... Артільського в ньому мало. Все думає, що його обдурити хотять, на його спині виїхати, кроку боїться вперед ступити. Каже: «діло нерозвідане», «хто зна». Та чудний ти чоловіче, кажу йому, тут як на долоні, все ясно, то ти сам, говорю йому, нерозвіданий. Так мов і так, товчу йому, не віриш сам собі, боїшся. Так де там уговорить. Мовчить, та сопе тільки.

— З артілі б його поперти, щоб не зривав роботи.

Гнат насупився, обчищав тріскою черевик, а в Юрія од здивування поширились очі, не знав, чи серйозно той сказав, чи в жарт.

— Ти що, справді? Ні, по-моєму треба його привчати, середняк він.

— Хоч і середняк, а як підкуркульник, так ок чортовій матері.

Гнат кинув тріску, встав. Недолюблював трохи Юрія за його ставку на свідомість, на гарні почуття, хоч і знав, що вони мають велику силу. От хоч би й тоді на майдані.

Не підійди Юрій, Махтей навряд би чи так скоро подолав свою розгубленість, нерішучість. Знав Гнат, потрібно те й друге, але чув, що він не Юрій, як мабуть, Юрій найменше почував у собі Гната.

Глянув перегода на поріг. Юрій, підперши долонями голову, мовчки дивився кудись на оселі.

Підійшов, взяв за плече.

— Нічого, Юрію, погодимось. Тільки моя правда простіша, більш йому зрозуміла. Коли б викинули з артілі, тоді б і про себе подумав. А твоїх натяків, важко йому допойнять, тугий чоловік. Таке то... Ну, ходім.

Юрій встав, на Гната не дивився, потім різко повернувся до нього, хотів щось сказати, вже аж рот одкрив, та так нічого й не сказав. Швидко пішов з двору.

А надвечір у двір правління почали сходитися артільці посидіти трохи, погомоніти, по цигарці випалить.

Прийшов і Юрій, сказав що був сьогодні в полі, жито готове, так що завтра й починати можна.

Артільці при цій звістці загомоніли голосніш, всі аж повставали, збились навколо Юрія.

Вечірка перетворилась на збори, головував Юрій.

— Товариші,—сказав він,—завтра виїжджаємо. На роботу виходь усі, без запізнь.

Артільці посміхались, мовляв, кому він говорить, сами знаємо.

Довго ще говорили але промов не було, були тихі ділові розмови, наче перед великим боєм у війську, де більш обдумують, ніж говорять.

Як розходились, була вже пізня ніч, в повітрі стояла бадьора, чистою росою окроплена, тиша. Дихалось вільно й глибоко. Завтра жнива.

Та спали всі дуже недовго.

Юрієві здалося, що він тільки замгнув, як почув уже Ївжині по хаті кроки, а невдовзі й голос її:

— Юрку, вставай, сторона піднімається...

Юрій кинувсь, нашвидку хлопнув на лице холодною водою й вибіг надвір. На артільському подвір'ї не було ще нікого, та незабаром почали сходитись поодинокі, по-двоє, аж поки не загреміли жниварки, важко продавляючи рубчатими колесами землю. Коні повертались невміло, на кожному повороті хропли, лячно скошуючи очима на крила жниварок.

— Гей, ви, багатирські!—ляснув їх віжками Гаврик.—Не придурюйтесь, знаємо..

Коні, хитнувши головами, пішли жвавіше, Гаврик, що сидів на першій жниварці, широко розставив руки, віжки тримав міцно й упевнено—сам чорт не вирветься.

Віхали в поле, отаборились.

Жниварок було три, розбилися на три дільниці, умовившись попереду, що кожна працює самостійно, змагаючись з двома останніми.

На першій дільниці, що найближче до села, залишивсь Юрій. Звідціль і почали.

Загнали першу гінку.

Жита сухо зашелестіли, позаду лишилася висока стерня й перші кутками розкидані снопи. Коні, обізнавшись, пішли веселіш, упевненіш залунали крики погоничів. З площадки снопи посипались частіш. Високо попідтикані в дівчат спідниці гойднулись меткіш.

Робили всі мовчки, дівчата туго здавивши снопа, торопко, мов дитя, підводили його під плечі, швидко хапали за колоски, обсмикували й бігли далі. Виступили перші краплі поту, спина заряділа вогкими темними плямами, сонце стояло сторч і не було вітру. Од поту й остюків щеміли лоби, під руками, а люди гнали все вперед і вперед, не озираючись.

Та ось опівдні прибіг до Юрія хлопчак з другої дільниці. Біг він захекано, спотикаючись.

— Ідть!—крикнув, показуючи на другу дільницю.

Юрій працював на першій, не зліз, злетів з площадки. Біг тривожно, прямо дивлючись уперед.

На другій дільниці, у жниварки поламався косогін. Робота стала.

Артільці заклопотано шарпалися біля машини, чекали на Юрія, а коли той прибіг, швидко розступились, дали дорогу.

Юрій машину оглянув уважно, косогін таки поламався.

Став перед гуртом.

— Ну, що ж—новий справимо.

Хотів посміхнутись, та забачивши розгублені артільські обличчя, тільки скривився, усмішка вийшла недоречна, зайва.

— Таке, Юрію, діло,—виступив наперед Трохим, високий у брилі артільця. Скажемо по-правді, що аби Пилип так не гнав коней, усе було б добре. А то як навіжений, то приспішить, то помалу зачиргикає, а машина цього не любить.

— А таке,—загомонів гурт,—мов нарочито.

— Та хіба йому що, погризся з Гнатом, а на машині оскому збиває!

— Замінить його!—крикнули задні.

— Нам таких не треба!

— Та в таку ще пору!

Артільці заворушились. Юрієві справа почала вияснюватись, полегшало трохи.

— Пилипе,—голосно крикнув,—де він?

Пилип з тиквою ішов з яру, по воду ходив. Наближався.

— Завтра поїдеш на склеп, новий купиш—досадливо крикнув Юрій, коли той підійшов.—А зараз мотайся додому годувати коня, дорога далека.

Юрій гукнув був ще й на Гната, та йому сказали, що той далеко, ще перед поламкою пішов на комсомольську дільницю й не вертався.

Обідали вже не з тією бадьорістю, з якою робили. Юрій помітив це одразу. Молодь заходила була жартувати, та прикрикнув дід Царинник, чого, мовляв, веселі. Мовчки розійшлися.

По обіді жниварок косило тільки дві. Люди з другої дільниці, розбившись на два загони, зносили снопи.

А Пилип, як тільки Юрій наказав йому йти в село, годувати коня, мов того тільки й чекав. Пішов швидко, навпрошки.

Подорозі сердито обшморгував житнє стебло, зло радів, що таки допик Гнатові.

Був він сердитий на нього ще за ті кілочки, що ними Гнат шпигнув його при гурті на майдані. Також знав він і те, що Гнат суворіше з ним поводився, ніж Юрій, домагався не раз перед зборами переобрати його із завгоспа артілі, і настановити когось іншого.

Пилип був відлюдний, ходила про нього слава «хапунця», тільки обережного, що де зробить—слідів не залишить.

Доходив уже до села, як почув позад себе тупіт кінських ніг і трахкотіння чийогось воза. Оглянувся. Їхав Норець—з базару мабуть—перед конем звивався стовб куряви, сам Норець сидів серед воза, вигинав голову то в один бік коня, то в другий, пізнаючи, хто йде попереду.

— А-а-а,—проспівав він, натягуючи віжки,—обідать?

— Та ні, по ділу... причина така...

Пилип одразу якось розгубився, не знав, що й говорити Норцеві, а останній уже розщебетався, хіхікав.

— Був оце в базарі, а там—о!—показав собі на лисину й сплюнув.—Голо! За три паляниці купив бабку, повіриш: ні на чім коси вибить, страм, їй-богу. Хоч на лобі в старій клепай. А паляниця, знаєш,—хе-хе—руб! Дожились. Дожились, прости господи, хоч пучками той хлібець рви. Вам то шумить косарочка, шумить... А нам індуסיкам—хе-хе-хе... яке то воно, га? Тото ж... а паляниця—руб!.. хе-хе-хе..

Цьвохнув коня батіжком і поїхав. Пилип аж рвонувся був за возом, та Норець від'їхав уже далеченько. Бачив тільки його маленьку голову, обернуту назад до Пилипа. Вона загадково перекивилась,—сипала тоненьким, дрібним смішком—розгадай, мовляв, загадку.

Пилип, міцно наморщивши лоба, ішов додому не дорогою, а через садки, знову навпростець. Задумавсь.

Додому артільці повертались не з піснями, зламана жнивварка наперчила всім—не співалось. Позаду всіх ішов Юрій, поряд з ним дід Царинник. Дід гомонів:

— Юрію, сам держись, і людей на оці держи, паскуди ще... Рано на слово вірить. Питав Пилипа, за що з Гнатом посердився, так каже, що то брехня, коні так ішли.—Коні...—дід гидливо плюнув.—Брешеш, поганий ти чоловіче. Коні... воно хоч і німе, а своє діло зна. За слова ладні хазяйство розорить...

Дід говорив ще, та Юрій йому не відповідав. З прикрістю думав, що в поламці він, Юрій, винний найменше, а всі дивляться чомусь на нього, мов би не Пилип, а він сам поламав косогона. Думав: коли вже цього не буде.

В село в'їхали—сонце вже зайшло. Юрій зайшов у реманентний двір, наказав інвентар пильнувати цілу ніч. Біля артільних комор зустрів Пилипа. Той саме її замикав.

— Я ж завтра на склеп їду,—мовив він, з-під лоба зиркнувши на Юрія,—ключі візьми...

Юрій тоскно подивився на Пилипа, защемило йому. Чому б, думав оцьому Пилипові та не бути веселим, так бадьоро по-дружньому не підійти, й сказати—на Юрію ключі. Навіть говорити з ним не хотілося.

Юрій бачив, як на його очах Пилип з силою смикнув за замки раз і вдруге, мов, чи добре зачинено. Юрій взяв ключі й пішов додому.

Істи не хотілося, на ліжку ліг не роздягаючись. Невеселі думки запали в голову, знав: дрібниця там скоїлась, а вже цього досить, щоб збити настрий у цілої артілі. Кожен з артільців, господарюючи сам собі, сто раз мав гірші поразки, одначе на себе цього не виносив, пояснюючи всі ті незгоди обставинами, випадками, тощо. Тим з більшою прикрістю чув Юрій, що в артілі—навпаки; при найменшій невдачі, кожен наче б то говорив «а що, не я казав», і при цьому обвинувачував артіль в цілому, мов одну невидимовелику людину, що її поразкам ще й радіти можна. Юрій знав, що артільці думають так не навмисне, можливо дехто навіть силкується так не думати, але мимо його волі, такі мислі проходили і відігнати їх не вистачало жодної сили. Отже треба пильно слідкувати за всім, за найменшою дрібницею, що знеслаблювала б артіль. А, найпаче, слідкувати за кожним артільцем, ходити біля нього, мов біля хорого, уважно, чутко, найменше нагадуючи йому про його власну хорість і те, що вона дуже небезпечна.

З такими думками Юрій і заснув.

На ранок сонце зустрічали в степу, косим промінем лягло воно на вогку поверхню хлібів, бавлячись ясною на остюках рососою. В повітрі було здорово, хотілося роботи, і найменше слів, розмов.

Вчорашньої дообідньої веселости вже не було. Проте всі робили справно, без нарікань. Так пройшло до півдня. Невдовзі дід Царинник привіз обід, але проїжджаючи не гукав, як учора, женців до обіду. Пришулившись очі, старанно когось шукав, а побачивши Юрія, погукав. Шепнув тому щось на вухо і одхилившись, передав Юрієві ключі. Юрій одразу сполотнів, скинув кашкета й міцно втер ним рожеве, в брудних патьоках чоло.

— Скликайте—спокійно наказав дідові.

Дід швидко метнувся по ниві, а Юрій оглядав поле, зігнуті постаті в'язальниць і в'язальників, йому зробилось дуже їх жаль, від звістки, що її скоро визнають.

Артільці своїм вухам не вірили, учувши дідову оповістку. Кинувши, хто перевесло, хто сніп, хвилину стояли, з опущеними долі руками, незрозуміло кліпали віями, на чомусь зосереджувалися.

Та всі враз швидко скинули очима на Юрія, наче аж тепер згадавши, що він тут. Той стояв біля полукіпка, торопко жестикулював щось Гнатові, що встиг уже прибігти з другої дільниці. Люди йшли звідтіля. Сунули всі на Юрія, мовчали, і щось важке було в тій мовчанці, їм самим незрозумілій.

— Начинай,—з стримуваним спокоєм запропонували передні. Сказавши, одвели очі на побиті стернею руки, уважно їх оглядали.

— А в кого ключі були?—учув Юрій позаду чиесь запитання, в вчувши, здригнув, поклав на кешеню руки, налапав там дві маленькі залізячки.

Десь недалеко несподівано залунав чи то плач, чи крик, всі оглянулись і побачили... Ларивона. З другої дільниці біг він по колькій ниві до гурту,

з страшно розкошляною головою, з плачем, чи криком схожим на собаче скарчання.

У високо піднятій над головою руді, метляв якимсь папірцем. Всі одразу звернули на це увагу, пильно вдивлялися, але не на нього, а на той папірець, маленький, з повириваними краями.

Ось він добіг. Став. Руки з папірцем не опускав, між гуртом когось шукав.

— Прошу слова!—с крикнув він, побачивши раптом Юрія.

Яксь зла радість пойняла його маленьку, з жорстким, неголеним обличчям, постать. Загрозливо тріпнувши рукою, підбіг до полукіпка, круто обернувся до гурту.

— Так, ось як! Косарку поламали—мовчи, з комори хліб украдено—теж мовчи! А одвічать брався? Мене отут,—вдарив він себе в груди,—пекло твоє харчування—і допекло! Допекло! Не я казав, що в заготовку піде? Навіщо ж людей дурить, га?

Ларивон говорив гостро, нападливо, Юрій аж тепер відчув: треба великої пожертви, щоб зберегти артіль, принаймні, щоб хоч урожай зібрати. Боляче відчув свою помилку, поклавшись без розбору на всіх. Проте вирішив відповідати твердо й до кінця.

— Ти,—глузливо вп'явся Ларивон у Юрія,—ти думаєш смішками нас укоськаєш? Думаєш, як ходив лебедиком коло кожного, так тобі й віри поймуть? По хунту збирали те борошно, а він—оддай, а він... Я з артілі виходжу! Махнув папірцем і знову заплакав, чи закричав сумно, по-собачому.

— У кого ключі були?—голосно хтось запитав.—А тоді вже...

Гурт артільців заворушився, становище було важке, у кожного росла й ширилася в грудях темна пляма підозрінь глибинних, небезпечних—так от, похилять усі в село, не вернуть.

— Ключі, ключі ось!—гучно й спокійно крикнув Юрій. Вийняв на шворці два блискучі ключики, високо здійняв їх над головою.—А, хліба, чуєш, Ларивоне? і всі ви,—зскачів Юрій на полукіпок,—хліба ніхто не віддавав. Хліб... я забрав!

Голови всі враз підкинулись, артільці гостро протнули один одного поглядом, тісніше звузили коло. Кожного щось зсередини здвигнуло, на крок підступив ближче.

— Ключі цю ніч були в мене, от—тріпнув ними в повітрі Юрій. Я й забрав... Треба, ну, треба було...

— Але...

Голос Юрія здригнув, зрадлива нота інших слів підступила до горла. Міцно сковтнув слину, продовжував:

— Але ми постанову нашу мусимо виконати, хто прошепетиться, того з артілі—теть! Артіль повина жити. Молода ще вона, як калиновий кущ, а кругом пнів, пнів... гнилих таких, з поганими жовтими пагінками. Негодящий я чоловік, мов пагінок той...

— Юрію, навіщо ж то неправду, га?—з тихою докорою запитав Махтей.

Артільці глянули чомусь не на нього, Махтея, а на Ларивона. З пожажмаканням у руці папірцем, стояв він трохи осторонь, мов остовпів. Завіятий вітром чуб гребінем звивсь на голові, Ларивон злякано до всього прислухавсь, чекав...

Громада, мов зацькованого звіра гіпнотизувала його хвилину, вимірювала.

— А-а-а...—протяг Гнат, пробираючись наперед до Ларивона.

Того, мов вибухом підкинуло, зірвався на ноги й кумедно стрикуляючи по стерні, подався на село.

— Держи-и-и!—ухнуло вслід кілька голосів.

— Пер-е-е-е-й-ма-а-а-й!!!

— Га-га-а-а-а!.. Ух!... а-а-а...

Артільці густо розсипались по полю, голосно, мов на звіра, улюлюкали, бігли навперейми, але не зловили. Десь певно вскочив у жито, мов і справжній звір.

Засапавшись, поволі сходились, жваво розповідали, хто куди біг, і диво—про вкрадений хліб не злетіло ні в кого жодного слова, наче й не було тієї події.

Зліз Гнат собі на полукіпок.

— Товариші!—крикнув хвилюючись—нас обдурено. Кругом обдурено... А Юрій... на себе...

Натовп низько схилив голови, нерозпряжені з жниварок коні й собі помалу повернули голови до гурту. Жінки стояли осторонь, попідпиравши долонями підборіддя, слухали.

На лану було дуже тихо, кожна річ, наче уосібнилась, до всього дослухалась по-своєму. Навіть снопи на стерні лежали кожен сам собі, самотно.

Глянув Гнат на сонце, стояло воно вже низько. Далеко десь, ген-ген, за житом чулась пісня. Була вона радісна й бадьора, і так потрібна цим затишним людям, нивам.

Сторожко наставили вуха артільці, дослухались.

Прислухавсь і Гнат.

— Комсомольці співають! — крикнув перегода, — не знають вони, що тут... Ну, та хай співають, кончили, значить, рано! Змагались! Ех!.. а ми? А ну, до роботи! Вдома пообідаємо!—вигукнув наостанку.—Артільці!.. і скочив з полукіпка.

Останніх, наче вітром рвануло, метнувся кожний до свого діла. Весело, мов нічого й не сталося, затріщали жниварки, люди заметушилися жваво, з полегченням, всім працювалось вільно й легко.

Сталось це скоро, Гнат не спам'ятався, як залишивсь біля полукіпка один, з пом'ятим у руці картузом, загорілий.

— Ще одно слово!—крикнув він, простягаючи за артільцями руку,—тільки одно!.. Норця ми розкопаємо! Чуєте?.. Ух, як розкопаємо, він це...

— Юрію, де ти?..